

Výzkum opevnění hradiště ve Staré Boleslavi — předběžné sdělení

IVANA BOHÁČOVA—JAN FROLÍK—JAROSLAV ŠPAČEK

Archeologický výzkum ve Staré Boleslavi probíhá v záchranné a předstihové formě již od roku 1988 a staroboleslavské hradiště patří k bezesporu nejprozkoumanějším u nás. Trasy výkopů, v nichž byl výzkum prováděn, však poskytly pouze omezené informace o jeho opevnění (Boháčova—Frolík—Špaček 1993, o starších akcích viz shrnutí Sommer 1977). Ve všech případech byly jeho nadzemní části zničeny recentními zásahy. Otázka opevnění Staré Boleslavi je však nesmírně zajímavá zejména s ohledem na zprávu Kosmovy kroniky, uvedenou v I. knize, 19. kapitole k roku 932 za sdělení o přenesení těla sv. Václava ze Staré Boleslavi do Prahy (Kosmova kronika česká, 1972, s. 37—38).

„Ostatní jeho (tj. Boleslava I. — pozn. autorů) činy jsem neuznal za hodny zmínky, ani je nemám bezpečně zjištěny. Přece však o jednom jeho velmi smělém a pamětihodném skutku, jež před nějakým časem v mládí vykonal, chceme Vaší lásce vypravovati. . .

Tak se stalo, že si umínil založiti hrad po způsobu římském. A ihned svolal přední muže z lidu, všechny do jednoho, na jedno místo a dovedl je do lesa u řeky Labe, a označiv jim místo, vyjevil jim tajné přání srdce svého, řka: „Zde chci a káži abyste mi po římském způsobu vystavěli hradní zeď velmi vysokou dokola.“ K tomu oni odpověděli: „My, kteří jsme ústa lidu a držíme odznaky svých hodností, my ti odříkáme, protože ani neumíme, ani nechceme učiniti, co nařizuješ, vždyť ani naši otcové nic takového dříve učinili. Hle, stojíme před tvýma očima a raději skláníme své šíje pod tvým mečem než pod nesnesitelným jhem roboty. Učiň, co chceš; neboť neposlechneme tvého rozkazu.“ Tu kníže vzplanul strašným hněvem a vykročiv na zpuchřelý kmen, jenž tam v lese právě ležel, a vytasiv meč, zvolal: lenochové a líných otců synové! Nejste-li polomuži nebo tvorové, kteří nestojí ani za špinavou slupku z hrušky, dokažte skutky svá slova a zkuste, zda je lehčí sklonit šíje pod mečem či pod jhem roboty.“ A tu nastala podívaná pamětihodná a úžas budící nad drzostí smělého knížete: kdyby byl měl tisíc pravíc na jednom těle a v každé zbraň, nebyl by se tak četný zástup třásl o nic méně. Kníže spatřiv, že jsou bledí jako stěna, chytil jednoho, který byl první mezi staršími, za kšticí a tav, jak mohl nejsilněji, usekl mu hlavu jako chabou makovici a řekl:

„Tak to chci, učiním tak, plať na místo rozumu vůle.“

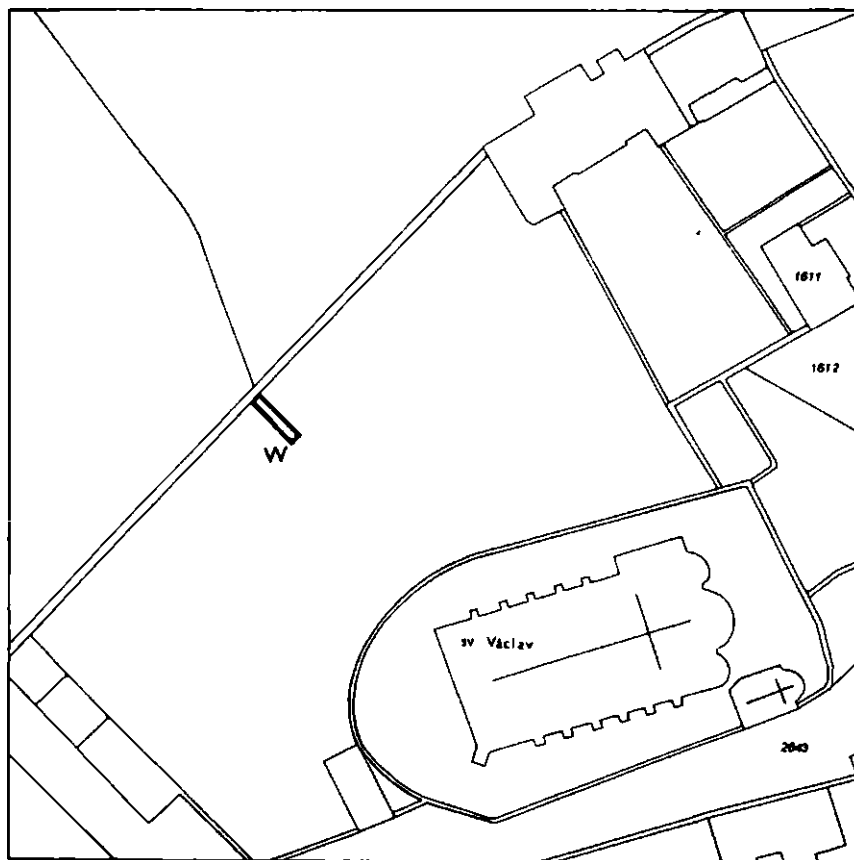
Ostatní vidouce to a pozdě toho želíce, padli knížeti ke kolenům a prosili ho s pláčem za odpuštění: „Pane, již nám odpusť viny, již ve všem poslechneme tvých rozkazů, již dobrovolně činíme vše, čeho si přeješ, jen nebud na nás dále krutý.“ I ihned podle vůle knížete vystavěli hrad se silnou a vysokou zdí podle římského způsobu, jak jest jej ještě dnes viděti, jenž ze jména svého zakladatele se nazývá Boleslav.“

Z Kosmovy zprávy vyplývá: a) že Stará Boleslav byla založena velmi pravděpodobně na neosídleném místě; b) že zde byla postavena kamenná

hradba na maltu. I kdybychom nechtěli věřit Kosmovu datování, je zjevné, že za jeho časů (tj. před rokem 1125) zde něco podobného stálo („jak jest... ještě dnes viděti“). V každém případě se musí jednat o nejstarší hradbu na našem území, neboť zatím nejstarší známá hradba zděná na maltu byla stavěna až po roce 1135 na Pražském hradě (Boháčova—Frolík—Tomková—Zegklitz 1988, s. 180—181). V této souvislosti je zajímavé, že dosud nikoho nenapadlo tuto zprávu ověřit.

Letošní výzkum ve Staré Boleslavi proběhl jako zjišťovací sondáž v děkan-
ské zahradě, severně od kostela sv. Václava v sousedství středověké městské
hradby v červenci a srpnu (obr. 1). U vnitřního líce zmíněné městské hrad-
by byla vyměřena sonda (označena W) o rozměrech 2X9 m (obr. 2) a v ní
zjištěna následující situace (obr. 3).

Na písčité k severu skloněné podloží nasedá původní půdní horizont
(4 153, 4 148, 4 147). Do něho byla zčásti zahloubena nejspíše čelní opuková
plenta (obr. 4) valového opevnění (4 904), z jehož tělesa se dochoval jen ne-
patrný zbytek. Sídlištních situací, které bychom mohli spojovat s tímto opev-
něním, je pomalu (4 157, 4 145?) a jsou nálezově velmi chudé. Celou situaci
překrývá mocná až 50 cm silná písčité vrstva charakteru planýrky, která zce-

Obr. 1. Stará Boleslav. Situování sondy W/1M3 v rámci severní části akropole hradišti.
Kresba M. Nosková.

la zakryla starší situaci (4 151, 4 140, 4 141, 4 150). Ojedinelé keramické fragmenty z ní můžeme zařadit do okruhu keramiky s kalichovitou profilací okraje a odpovídající technologií (obr. 7:1—6).

Povrch této vrstvy byl lokálně upraven vrstvou jílovitého charakteru [4 114B] a na ní postavena zeď (4 901A) z mohutných pískovcových ploten, dochovaná do výše 60 cm (obr. 5). Dochovaná šířka činí asi 80 cm, ale vnější líc byl v celém odkrytém průběhu zničen (obr. 2). Pokud bychom usuzovali z šířky jílovité podkladové vrstvy (4114B) a dochovaných stavebních vrstev po obou stranách (4 114, 4 131), činila by původní šířka zdi 2 metry. Pojivem mezikameny je v dochovaném fragmentu jíla s vápnem, jakási silně rozložená či nekvalitně připravená malta, která je však kompaktně a dosti kvalitně do-

Obr. 2. Stará Boleslav. Celkový pohled na sondu W i kornou vrcholní středověké hradební zdi (tj. od severa). Dole zeď 4901A z pískovcových ploten, k ní přiléhá mladší rozšířený 49B1B z opukových kameňů. V zadní části sondy zbytky sídlitních stěn. Foto J. Špaček.

obr. 3. Stará Boleslav. Sonda w, východní řez. Kontexty 4153, 414«, 4147 — původní půdní horizont; 4904 — čelní plenta valového opevnění; 4149 — zbytek tělesa valn (?); 4146, 4150, 4151 — planýrky; předcházející výstavbě zdi 4901A; 4131, 4114 — stavební vrstva ke zdi 4901A; 4901B — mladší rozšíření. Kreslil I. FrolQt.

chována v obou stavebních vrstvách. Nalezená zeď musela být alespoň zčásti zděna na maltu.

Za zdi se začaly ukládat sídlištní vrstvy s 1—2 úrovněmi sídlištních objektů. Datování nečiní obtíže, neboť zcela převládá keramika s kalichovitou profilací okraje (obr. 7:7—24). Ta nastupuje někdy během 2. poloviny 10. století a kulminuje ve století jedenáctém. Sídlištní vývoj byl přerušen rozšířením pískovcové zdi směrem dovnitř 240 cm silnou zdí z opuky (obr. 6), spojovanou jálem (4 901B). Sídlištní vývoj za takto rozšířenou hradbou pokračoval a projevil se dalším nárůstem vrstev se 2—3 úrovněmi objektů. Datujeme je do 11. a 12. století. Opuková zeď někdy během 12. století zaniká, neboť nejmladší sídlištní vrstvy ji překrývají [4 108, 4 116]. Pískovcová zeď musela stát dál, protože její likvidace je spojena až se stavbou dosud stojící hradby ze 14. století. Mohutný zásah spojený s její výstavbou vyplňují vrstvy vzniklé rozebráním staré pískovcové zdi (4104, 4 109, 4 110, 4111), zčásti stavební a vyrovnávací vrstvy (4 104A, 4 104B). Kvádry a plotny z pískovcové zdi byly použity do základu nové hradby. Terénní vý«oj uzavírají planýrky a vrstvy spojené se zahradní aktivitou, které můžeme datovat do 15.—16. století.

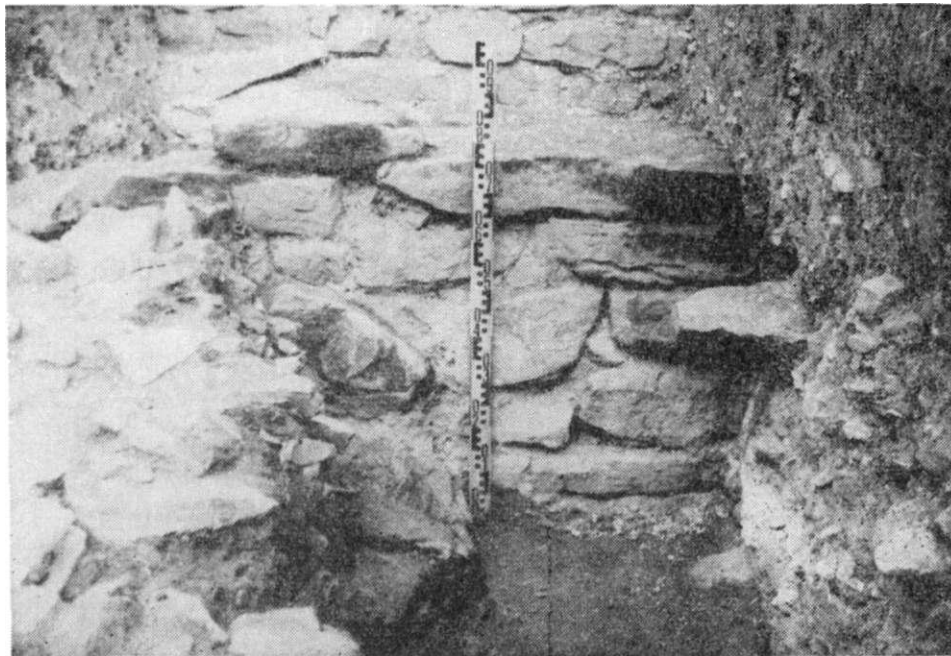
Srovnáme-li naše zjištění s "nsmovou zprávou, je zřejmé, že zeď z pískovcových kvádrů je onou zdí, stavěnou „opere romano", kterou Kosmas viděl. Její archeologické datování je úzce spojeno s datováním nástupu keramiky s kalichovitou profilací okraje a technologií, o níž je jisté, že obíhala ve 2. polovině 10. století, ale nevíme o kolik ji můžeme posunout zpět. Znamená to, že kromě Boleslava I. by z archeologického hlediska mohl být stavebníkem také Boleslav II. Dalším argumentem pro značné stáří této hradby je kromě Kosmova údaje také fakt, že největší význam mělo staroboleslavské hradiště právě a jenom v 10. století. Pak jeho význam klesá a funkci přebírá Mladá Boleslav. Nejschůdnější cestou k upřesnění data se jeví získání vzorků, umožňující dataci pomocí některé přírodovědné metody.

Hradba z pískovcových kvádrů nemá prozatím mezi našimi raněstředověkými fortifikacemi analogii. Také pro opukové rozšíření je shledáváme obtížné. Nejbližší je útvar zjištěný na Pražském hradě při výzkumu Slévárenského

Obr. 4. Stará Boleslav. Čelní kamenná plenta valovčo opevnění (4904), nad ní dochovaná partia jádra zdi 4901A. Foto J. Frolík.

Obr. 5. Stará Boleslav. Detail jižního líce pískovcové zdi 4901A. Pohled od jihu. Foto J. Frolík.

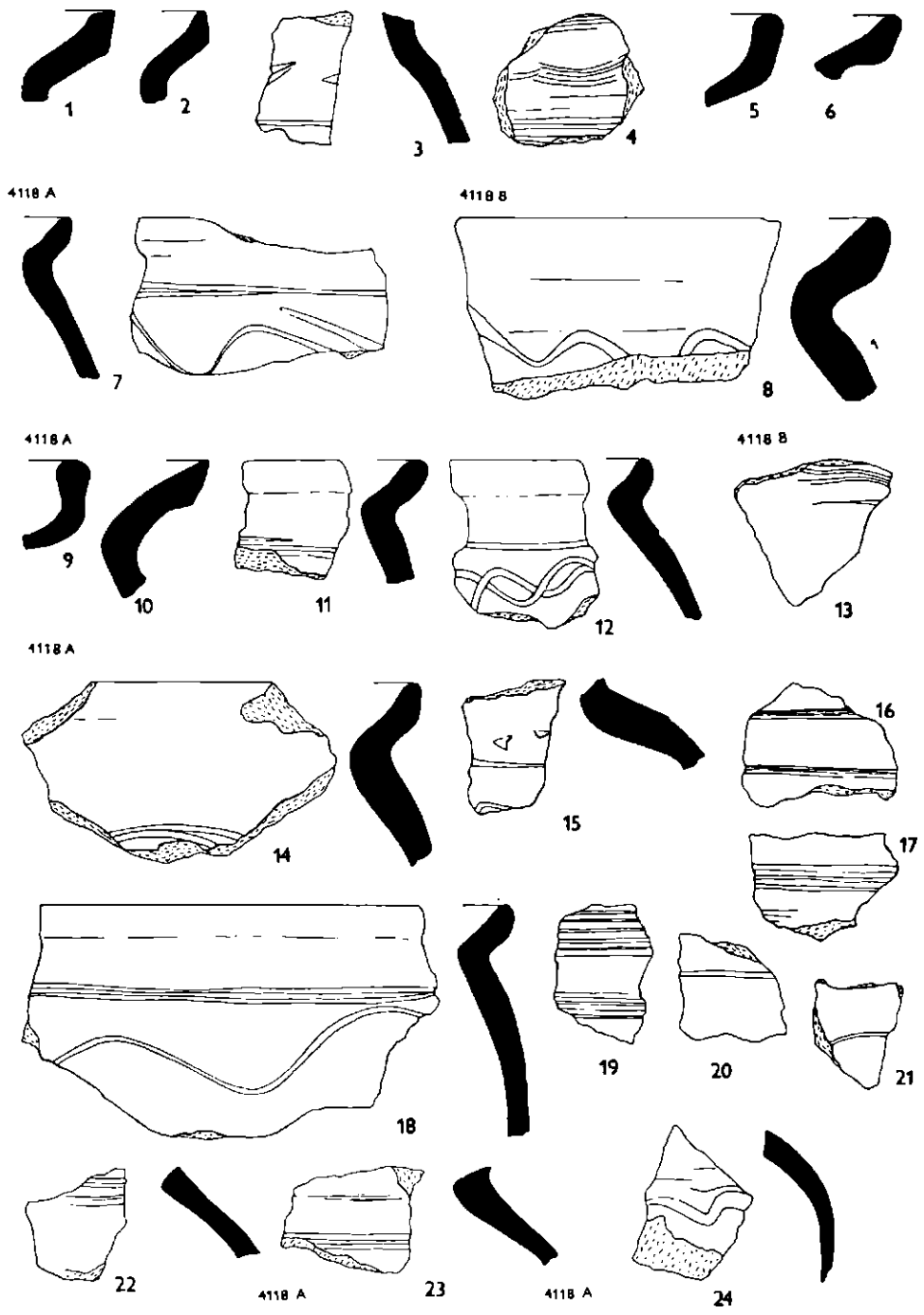

obr. E. Stará Boleslav. Pohled na dochovanou část (líniho líce zdi 4901B, za ní odhalení část jižního líce starší zdi 4901A. Zcela vzado základová partie vrcholně středověké městské hradby. Vpředu podezdívka 4902 jako součást sídlištních sítinací. Foto J. Špaček.

dvorka v letech 1989—1991, dokonce ještě v mohutnější podobě, kde je datován do 10. století (Boháčova—Frolík—Tomková—Zegklitz 1988, s. 175—6; Boháčova v tisku). V každém případě před sebou máme významný objev, který posunuje výskyt kamenné na maltu zděné fortifikace minimálně o 150 let dříve, než se dosud předpokládalo.

Seznam literatury

- BOHÁČOVA, I., v tisku: Opevnění Pražského hradu v období raného středověku. Nové prameny a jejich předběžná interpretace — La fortification du Château de Prague Les sources nouvelles et l'interprétation préliminaire Acta Musei Nationalis Pragae 2. Krakow.
- BOHÁČOVA I.—FROTJK J.—ŠPAČEK J. 1993: Předběžná zpráva o záchraně archeologickém výzkumu ve Staré Boleslavi v letech 1938—1992 — Vorläufige Nachricht von der archäologischen Rettungsforschung in Stará Boleslav den Jahren 1938—1992. Archaeologia Historica 18 239—246
- BOHÁČOVA, I.—FROUK I.—TOMKOVA K.—ZEGKUTZ, J. 1988: Předběžné výsledky výzkumu Pražského hradu v letech 1980—1987 — Vorläufige Ergebnisse der Erforschung der Prager Burg in den Jahren 1980—1987, Archaeologia Historica 13, 173—198.
- Kosmova Kronika Česká (překlad K. Hrdina—M. Blahová). Praha 1972.
- SOMMER, P. 1977: Archeologický výzkum staroboleslavského hradiště — Die archäologische Erforschung der Burg von Stará Boleslav, AR XXIX. 394—405.

Obr. 7. Stará Boleslav. VýbSr keramiky ze sondy W, okraje a typy výzdoby, čísla nad jednotlivými fragmenty odpovídají číslům příslušných kontextů v textil. Kresba I. Boháčova, K. Macková.

Zusammenfassung

Archäologische Untersuchung des Burgwalls in Stará Boleslav — Vorbericht

Die archäologische Grabungen auf dem Burgwall in Stará Boleslav haben schon im Jahr 1988 begonnen. Über die Befestigung des Burgwalls haben die bisherigen Grabungen nur sporadische Erkenntnisse gebracht (Boháčova—Frolík—Špaček, 1993, Sommer 1977). Die oberirdischen Befestigungsreste wurden durch frühere Bauarbeiten vernichtet. Die Frage der Befestigung in Stará Boleslav ist von besonderer Bedeutung, denn der Chronist Kosmas hat über diese Befestigung berichtet (Chronica Boemorum I, Kap. 19 zum Jahr 932). Laut Kosmas hat Boleslav I. eine Burg nach römischem Muster im Waid an der Elbe gegründet und diese Burg wurde nach seinem Namen benannt. Aus der Kosmas-Erzählung geht hervor, daß Stará Boleslav auf einem unbesiedelten Ort gegründet wurde und daß dort damals eine Steinmauer auf Mörtel gebaut wurde. Diese Steinmauer gehört zu den ältesten auf dem böhmischen Gebiet, denn von Prager Burg stammt die Steinmauer erst nach dem Jahr 1135.

Die heurigen Grabungen wurden im Dekansgarten (Abb. 1) nördlich von der St. Wenzeslaus-Kirche und in der Nachbarschaft der mittelalterlichen Stadtbefestigung durchgeführt. In der Sonde 2X9 m (Abb. 2) wurde folgende Situation festgestellt (Abb. 3):

Auf dem sandigen gewachsenen Boden befindet sich der ursprüngliche Bodenhorizont (4153, 4 148, 4 147). In diesem Horizont wurde eine Stirnsteinplatte der Wallbefestigung eingetieft (Abb. 4, 4 904). Von dieser Befestigung ist nur ein unbedeutender Rest geblieben. Die ganze Fundsituation ist mit einer fast 50 cm starken Sandschicht überdeckt (4 151, 4 140, 4 141, 4 150). Sporadische Keramikfunde (Abb. 7: 1—6) zeigen auf das 10. Jh. Die Oberfläche der Sandschicht wurde durch eine Lehmschicht überzogen und auf dieser Schicht wurde eine Steinmauer aus Plattsteinen erbaut (4 901A). Die erhaltene Höhe war 60 cm (Abb. 5), die Breite etwa 80 cm. Die innere Mauerseite wurde in der ganzen freigelegten Fläche vernichtet. Die ursprüngliche Mauerbreite war cca 2,0 m. Zur Bindung der Steine hat Mörtel aus Lehm und Kalk gedient.

Hinter der Mauer waren 2 Siedlungsschichten mit Objekten. Ihre Datierung macht keine Schwierigkeiten. Es überwiegt die Keramik m... den keichartigen Känaern (Abb. 7: 7—24). Diese Keramik ist typisch für die zweite Hälfte des 10. Jh. und im 11. Jh. ist ihre Kulmination. Die Siedlungsentwicklung wurde durch eine Verbreitung der Sandsteinmauer in der inneren Richtung unterbrochen. Hinter solcherweise verbreiteter Befestigung hat das Leben auf der Siedlung fortgesetzt und in der Siedlungsschicht wurden 2—3 Horizonte festgestellt. Diese sind in das 11. und 12. Jh. datiert. Während des 12. Jh. ist die Steinmauer verschwunden, denn die jüngsten Siedlungsschichten haben sie überdeckt (4 108, 4 116). Die Sandsteinmauer mußte noch stehen bleiben, denn ihre Entfernung ist mit dem Ausbau der bis heutzutage existierten Befestigungsmauer verbunden. Mit dem Ausbau der Befestigung im 14. Jh. hat sich die Gesamtsituation sehr geändert und ein Ende der Planierungen hat die Gartenaktivität im 15.—16. Jh. gemacht.

Wenn wir jetzt die Grabungsergebnisse mit der Kosmas-Feststellung vergleichen, ist klar, daß die Sandsteinmauer die älteste ist, die Kosmas noch gesehen hat und die „opere romano“ gebaut wurde. Ihre archäologische Datierung ist mit der Keramik der kelchartigen Randprofilierung verbunden. Diese Keramik gehört mit aller Sicherheit in die zweite Hälfte des 10. Jh. Die Datierung dieser Keramik vor die Hälfte des 10. Jhs. ist bisher noch nicht geklärt. Als weiterer Beweis für das große Alter der Steinmauer ist neben der Kosmas-Erwähnung auch die Tatsache, daß der Burgwall in Stará Boleslav die größte Bedeutung nur im 10. Jh. hatte. In weiteren Jahrhunderten verlor diese Befestigung an der Bedeutung und die Funktion des Burgwalls hat Mladá Boleslav übernommen.

Die Steinmauer aus den Sandquadern hat bisher auf dem tschechischen Gebiet keine Analogie. Auch für die Tonschiefermauer findet man bisher nur eine Analogie auf der Prager Burg wo diese Mauer auch in das 10. Jh. datiert ist (Boháčova—Frolík—Tomková—Zegklitz 1988 175—176). In jedem Fall haben wir eine wichtige Feststellung gewonnen, die die Steinmauer mit Mörtel minimal um 150 Jahre früher verschoben hat, als man bisher vorausgesetzt hat.

Abbildungen:

1. Stará Boleslav. Sonde W/1993 Im Nordteil des Burgwalls. Gezeichnet M. Nosková.
2. Stará Boleslav. Gesamtansicht auf die Sonde W von der hochmittelalterlichen Befestigungsmauer. Urnen die Mauer 4 901A aus den Sandsteinplatten und die an-

liegende jüngere Mauer 4 901B aus den Tonschiefersteinen. Im Hintergrund der Sonde sind Reste der Siedlungsobjekte. Foto J. Špaček

3. Stará Boleslav. Sonde W, östlicher Schnitt. Der ursprüngliche gewachsene Boicn: 4153, 4148, 4147. 4 904 — Stirnmauer der Wallbefestigung. 4 149 — Rest des Wallkörpers. 4 140, 4141, 4 150, 4151 — Planierungen, die vor dem Bau der Mauer durchgeführt wurden. 4131, 4114 — Bauschicht zur Mauer 4 901A. 4 901B — jüngere Verbreitung. Gezeichnet J. Frolík.
4. stará Boleslav. Stirnmauer der Wadbefestigung (4 904). Foto J. Frolík.
5. Stará Boleslav. Detail der südlichen Seite der Sandsteinmauer 4 901A. Foto J. Frolík.
6. Stará Boleslav. Ansicht auf den erhaltenen Teil der Südseite der Mauer 4 901B. Hinter der Mauer ein Teil der Südseite der älteren Mauer 4 901A. Ganz hinten ist Grundpartie der hochmittelalterlichen Stadtmauer. Foto J. Špaček.
7. Stará Boleslav. Keramikauswahl aus der Sonde W, Randscherben und Typen der Verzierung. Gezeichnet I. Boháčova, K. Macková.

